

Yahudi Göçleri ve Yahudi Kimliğinin Oluşumu Jewish Migrations and the Formation of Jewish Identity

Araştırma Makalesi / Research Article



Sorumlu yazar/
Corresponding author:
Abdulvehap Ballı

ORCID: 0000-0001-
5862-9504

Geliş tarihi/Received:
14.06.2021

Son revizyon teslimi/
Last revision received:
13.07.2021

Kabul tarihi/Accepted:
14.07.2021

Yayın tarihi/Published:
19.07.2021

Atıf/Citation: Ballı, A.
& Gökçe, A. F. (2021).
Yahudi göçleri ve
Yahudi kimliğinin
oluşumu. *İletişim ve
Diplomasi*, 5, 57-80

Abdulvehap BALLI¹  & Ali Fuat GÖKÇE² 

ÖZ

Yahudilerin kutsal kitabı Tanah bilinmeden, Yahudi tarihi ve kimliğinin anlaşılması güçtür. Zira Yahudiler, dünü ve bugünü kutsal kitapları üzerinden yorumlarlar. Tanah, bir anlamda Yahudi göçünün ve kimliğinin manifestosudur. Kutsal kitapların oluşumu, jeopolitik koşullarla da paralellik gösterir. Tanah'ta Hz. İbrahim'in Kenan topraklarına yolculuğu, seçilmiş bir halkın vadedilmiş topraklarla müjdelenmesinin yürüyüşü olarak aktarılır. Bu yürüyüş, Hz. Musa döneminde Tevrat'la desteklenir. Yahudi ütopyası, Kudüs'ün başkent olması ve Süleyman Mabedi'nin inşasıyla siyasi ve dinî bir çehreye bürünür.

Din ile etnik aidiyetlilerini aynı kimlikte bütünleştiren Yahudiler, Kudüs'ün ve Süleyman Mabedi'nin yıkılmasını Tanrı'nın bir cezası olarak algırlarlar. Dünyanın farklı coğrafyalarına dağılan Yahudiler; İslam coğrafyasında zimmi hukuk çerçevesinde daha rahat bir ortamda yaşarken Hristiyan bölgesinde dışlanır, ötekileştirilir ve sürgüne tabi tutulurlar. Yahudiler, Siyonistlerin öncülüğünde 1948'de İsrail Devleti'nin kurulmasıyla ütopyalarına kavuşurken kadim bir toplumun da felaketine neden olurlar. Kendilerini özgür kadının çocukları olarak gören Yahudiler, köle kadının çocukları olarak gördükleri Filistinliler ile aynı topraklarda bir arada yaşamaya yanaşmazlar. Diasporada yaşamış, dışlanmış ve göçe zorlanmış bir halkın muktedir olduktan sonra benzer bir uygulamanın öznesi olması, kutsal kitapların ruhu ve mesajıyla çelişen bir durumdur.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset ve Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı, Gaziantep, Türkiye, vahapballi@gmail.com

² Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Gaziantep, Türkiye, afgscem@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6484-8305

Bu çalışmada Yahudilerin tarih sahnesine çıkışı, vadedilmiş topraklara ulaşması, trajik bir şekilde yeryüzünün farklı coğrafyalarına göç etmek zorunda kalması ve yakın dönemde Filistin'e dönüşü, göç ve diaspora tecrübesi bağlamında incelenmiş; söz konusu tecrübenin Yahudi kimliğine ve siyasetine etkisi, Tanah çerçevesinde tartışılmıştır. Bu doğrultuda tarihsel ve betimsel araştırma türü ile belgeye dayalı analiz uygulamasından yararlanılarak sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tanah, Yahudi göçleri, Yahudi kimliği, diaspora, Siyonizm

ABSTRACT

It is difficult to understand Jewish history and identity without knowledge of the Tanakh, the Jewish holy book. Because Jews interpret the past and present through their holy books. In a sense, Tanakh is a manifestation of Jewish immigration and identity. The formation of the holy books also parallels the geo-political conditions. In the Tanakh, St. Abraham's journey to the land of Canaan is narrated as the march of a chosen people to herald the promised land. This march was supported by the Torah during the time of St. Moses. The Jewish utopia takes on a political and religious dimension with Jerusalem becoming the capital and the construction of the Temple of Solomon.

The Jews, who integrate their religion and their ethnic affiliations into the same identity, perceive the destruction of Jerusalem and the Temple of Solomon as a punishment from God. In the Islamic geography, Jews, who dispersed to different geographies of the world, lived in a more comfortable environment. In the Christian world, however, they are marginalized and exiled. While the Jews achieved their utopia with the establishment of the State of Israel in 1948 under the leadership of the Zionists, they also caused the disaster of an ancient society. Jews, who see themselves as the children of a free woman, refuse to live together with Palestinians, whom they regard as the children of a slave woman. It contradicts the spirit and message of the holy books that a diaspora people, who were excluded and forced to migrate, became the perpetrators of a similar treatment after becoming dominant.

In this study, the emergence of the Jews on the stage of history, their arrival in the promised land, their forced migration to different geographies around the world in a tragic way, and their recent return to Palestine have been examined in the context of migration and diaspora experience. The impact of this experience on Jewish identity and politics has been discussed within the context of the Tanakh. In this direction, historical and descriptive research type and the application of document-based analysis.

Keywords: Tanakh, Jewish immigration, Jewish identity, diaspora, Zionism



EXTENDED ABSTRACT

Throughout history, civilizations have tended to begin or end the story of humanity with themselves. This insight is manifested in the effort to bring the journey that began with myths to a close with theses about the end of history. Therefore, it is inevitable for every civilization to have a unique history. The Jews, one of the most ancient peoples of the Middle East, trace their ancestry back to Hz. based on Jacob. The descendants of Jacob's 12 sons are called Israelites. B.C. In 1050 they established an Israeli kingdom in Palestine. After this kingdom was divided and destroyed, they were unable to establish a state for a long time. Following the Babylonian exile, the Jews dispersed to different regions outside of Palestine. The Jews who remained in Palestine lived under the rule of states such as Rome and Byzantine Sassanid until the Islamic armies took over the region in the 7th century. Jews had the opportunity to live comfortably under the domination of Islamic states. During the Middle Ages, Islamic lands were a safe place for the Jews, who were oppressed by Christians in Europe. With the migrations, many big cities of the Ottoman Empire harboured a small number of Jews.

Before World War I, Zionism developed as a political movement. After the First World War, the fact that Palestine remained under the British mandate accelerated Jewish immigration to Palestine. The state of Israel was established in Palestine in 1948. Due to the political conditions that emerged after 1948, the Arab-Israeli wars and immigration, the Jewish population increased in the Palestinian-Israeli-controlled lands.

The Jews, who are accepted as one of the ancient societies, accept St. Abraham as the first ancestor. According to the Jews, Abraham's arrival from Ur to Harran and from there to the promised land is not an ordinary journey. The purpose of this journey is the fulfilment of the divine promise. Because, God promised it to Abraham and his descendants, if they obeyed his commands. The Jews base this promise on their scriptures. Therefore, the journey begins with the chosen people, continues with a march to the promised land, and ends with the revelation of the Torah to St. Moses. While the political dimension was completed with St. David's declaration of Jerusalem as the capital, the religious dimension was completed by St. Solomon's construction of the Solomon's Temple. The disintegration begins in the Jews who deviate from their promise to God. Jews, who had to live under the domination of various tribes in various periods of history, perceive this situation as a punishment from God. The destruction of the Holy Temple, built by St. Solomon, by the Babylonians and the Holy Temple, rebuilt in the period of the Romans, by the Romans causes a great trauma for the Jews.

In this study, the Jews who have been on the stage of history since Abraham, their arrival with the promised land, their distribution to various parts of the world, and their recent return to Palestine will be examined in the context of immigration and diaspora. Jewish identity and its impact on politics will be discussed within the context of Tanakh.

The study was carried out utilizing descriptive and historical research methods. It is a theoretical study. First and foremost, information concerning the Bible Tanakh and the Jewish Name is provided in the study. Then, Migration from Ur city to Canaan and later migration from Canaan to Egypt and departure from Egypt are studied, the Arrival of the Promised Land and the First Temple Period, the Babylonian Exile and the Second Temple Period are examined and diaspora Jews are explained. Finally, Zionism and the return to the promised land, the establishment of the State of Israel and the Arab-Israeli Wars are discussed.

Giriş

Medeniyetler, tarih boyunca insanlık hikâyesini kendileriyle başlatmaya yahut kendileriyle bitirmeye meyillidirler. Mitlerle başlayan yolculuğun “tarihin sonu” tezleriyle neticelendirilme çabası, bu anlayışın bir tezahürüdür. Hayatın mitolojik söylenceler ile eskatolojik hikâyeler arasında yorumlanmaya çalışıldığı böyle bir ortamda, her medeniyetin nevi şahsına münhasır bir tarihinin olması kaçınılmazdır.

Kadim toplumlardan biri olarak kabul edilen Yahudiler, kendi tarihlerini Hz. İbrahim ile başlatırlar. Yahudiler tarafından ilk ata olarak kabul edilen Hz. İbrahim’in aynı zamanda ilk peygamber olarak da anılması, söz konusu tarihe bir kutsallık atfedilmesine neden olur. Yahudilere göre Hz. İbrahim’in vadedilen topraklara yürüyüşü, alelade bir yolculuk değildir. Bu yolculuğun amacı ilahi vadin gerçekleşmesidir. Zira Tanrı, ahbine sadık kalmaları hâlinde, Kenan beldesini Hz. İbrahim’e ve soyundan gelenlere vereceğini müjdeler. Yahudiler bu vaadi, kutsal kitaplarına dayandırırılar. Dolayısıyla söz konusu yolculuk, seçilmiş halkla başlar; vadedilmiş topraklara yürüyüşle devam eder ve Hz. Musa’ya Tevrat’ın indirilmesiyle kemale erer. Hz. Davud’un Kudüs’ü başkent ilan etmesiyle siyasi boyut, Hz. Süleyman’ın Süleyman Mabedi’ni inşa etmesiyle de dinî boyut tamamlanmış olur.

Siyasi ve dinî birliğini tamamlayan Yahudilerin Tanrı’ya verdikleri ahitten zamanla sapmaları, çözülmeyi de beraberinde getirir. Tarihin farklı dönemlerinde farklı kavimlerin tahakkümü altında yaşamak zorunda kalan Yahudiler, bu durumu Tanrı’nın bir cezası olarak algırlar. Hz. Süleyman tarafından inşa edilen Kutsal Tapınak’ın Babilliler tarafından yıkılması, Romalılar döneminde yeniden inşa edilen Kutsal Tapınak’ın ise Romalılar tarafından yerle bir edilmesi Yahudiler açısından büyük bir travmaya neden olur.



MS 70 ve MS 132 yılında yaşanan Yahudi isyanları sonrası vadedilen toprakları terk etmek zorunda kalan Yahudiler, dünyanın farklı bölgelerine göç etmek zorunda kalırlar. İslam coğrafyasında zimmi hukuk çerçevesinde daha rahat bir yaşam süren Yahudiler, Hristiyan coğrafyada aynı rahatlığı bulamazlar. Dışlanan, ötekileştirilen ve sürgüne tabi tutulan Yahudiler, kimliklerini muhafaza etmek için özel çaba gösterirler. Yüzlerce yıla yayılan diaspora tecrübesi, Yahudileri siyasetten ekonomiye, bilimden sanata kadar çok farklı alanlarda yetkin hâle getirir. Yaşananlar, vadedilmiş toprak özlemini asla dindirmemiş olacak ki, 19. yüzyılın sonlarından itibaren Yahudiler, Filistin'e kitleler hâlinde göç etmeye başlarlar. Yahudilere göre bu göç, haklı ve meşrudur. Ancak söz konusu göçle birlikte yüzyıllardır Filistin topraklarında yaşayan Filistinliler topraklarından ayrılmak zorunda bırakılırlar.

Bu çalışmada, Yahudilerin, Hz. İbrahim'den itibaren tarih sahnesine çıkışı, vadedilmiş topraklarla müjdelenmesi, dünyanın farklı bölgelerine dağılması, yakın dönemde Filistin'e tekrar dönüşü, göç ve diaspora tecrübesi bağlamında incelenmiş; söz konusu tecrübenin Yahudi kimliği ve siyasetine etkisi, Tanah çerçevesinde tartışılmıştır. Çalışmada Tora, Neviim ve Ketuvim kitaplarının tamamını kapsayan Yahudi kutsal metni Tanah esas alınmıştır. Yahudi tarihine dair yayımlanmış metinlerden yararlanma yoluna gidilmiştir. Bu doğrultuda tarihsel ve betimsel araştırma yöntemi ile belgeye dayalı analiz uygulamasından faydalanılarak sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

Tanah, Bir Halkın Doğuşu ve İlk Göç

Yahudi tarihini kutsal kitaptan, yani Tora (Tevrat), Neviim (Peygamberler) ve Ketuvim (Yazılar) kitaplarının tamamını kapsayan Tanah'tan bağımsız ele almak mümkün değildir. Zira Yahudi tarihiyle kutsal metinler iç içe geçmiştir. Süreci sağlıklı bir şekilde anlayabilmenin ön koşulu, bu metinlere vâkıf olmaktan geçer. Söz konusu metinler, tarihte yazılı bir kaynağa sahip olması nedeniyle, Yahudilere çoğu toplumda olmayan bir ayrıcalık sağlar.

Tanah için, göç eden bir halkın anlatısı denilse yeridir. Zira kutsal metnin ana omurgasını 'halk' ve 'göç' kavramları oluşturur. Bu kavramlar, modern dönemlere kadar Yahudilerin kendilerini kavrayışlarını belirler. Bu anlatılar, tarih boyunca sürgün deneyimleri sırasında Yahudilere bir teselli ve umut kaynağı olmuştur (Brenner, 2011, s. 11). Maimonides, Yahudi imanının sekizinci esasını Tora'nın, ilahi kaynaklı olduğuna ve Hz. Musa'ya indirildiği gibi elimize ulaştığına inanmak şeklinde formüle eder. Bu sebeple Ortodoks Yahudiler, edebî kritiği yahut metin kritiğini kabul etmezler. Tevrat, lafzen de Tanrı sözü olarak kabul edilmiş ve detaylara dikkat edilerek çoğaltılmıştır. Modern araştırmalar ise Ortodoks anlayışın aksini iddia eder. Bu araştırmalara göre Kitab-ı Mukaddes, farklı kaynakların bir derlemesidir. Buna gerekçe olarak hikâyelerin tekrarı, metinlerdeki tezatlıklar ve üslup farklılığı gösterilir (Cohn-Sherbok & Co-

hn-Sherbok, 2010, ss. 24-26). Genel kabul, Tanah'ın bin yıllık bir aşamadan ve edis-yondan geçtikten sonra, İkinci Tapınak'ın yıkılmasını takip eden dönemde, yani MS 100-200 yıllarında Yavne şehrinde bir heyet marifetiyle son şeklini aldığı yönündedir (Graves & Patai, 2009, ss. 11-12).

Yahudiler tarihte farklı adlarla anılmışlardır. Bunlardan biri "İbrani" adıdır. Sözcü-ğün etimolojisine dair farklı görüşler vardır. Kaynaklarda 'Ubr/'Abr ve Benî 'İbr/'Abr adlı kabilelerden ve Hz. Nuh'un oğlu Sam'ın torunlarından olan 'Âber (Eber) adından bahsedilir. Öte yandan 'ibrî veya 'ibrâni ifadesi "Yahudiler'in dili / İbrânice (İbrâniyye)" anlamına gelecek şekilde kullanılır (Gürkan, 2016, s. 625). Tevrat'ta ise Hz. İbrahim'den söz edilirken "İbrani Avram" adı tercih edilir (Tekvin, 14/13). Sözcüğün ilk kez Kenanlılar tarafından kullanıldığına dair bilgiler de vardır. Buna göre Hz. İbrahim döneminde, Fırat'ı geçtikten sonra vadedilen topraklara gelenlere, bölgede bulunan Kenanlılar, "nehri geçen" anlamına gelen "İbrani" adını verirler (Besalel, 2001, s. 231).

Yahudiler için kullanılan bir diğer isim İsrailoğulları'dır. Tevrat'ta Hz. Yakup'a yakış-tırılan bir kahramanlık olayı vesilesiyle kendisine İsrail (Yisrael) yani "Tanrı'yla güreşen" adının Rab tarafından verildiği ifade edilir (Tekvin, 32/28). İsrailoğulları adı buradan mülhem kullanılmıştır. Yahudi tarihinin en büyük peygamberi olarak kabul edilen Hz. Musa'dan dolayı 'Musevi', Hz. Yakup'un oğullarından Yahuda'nın adını taşıyan Yahudi Krallığı nedeniyle de 'Yahudi' olarak anılmışlardır.

Tevrat'a göre Yahudiler, Hz. Nuh'un oğlu Sam'ın çocuklarıdır. Tevrat, Sam'dan Hz. İbrahim'e kadar olan silsileyi detaylı olarak aktarır (Tekvin, 11/10-32). Yahudiler, Hz. İbra-him'den itibaren yaşanılanları bir kırılma dönemi olarak gördükleri için, tarihlerini ilk peygamber olarak kabul ettikleri Hz. İbrahim'le başlatırlar. Bu bağlamda Yahudi tari-hi bir anlamda göçün tarihidir. Bütün bu tecrübeyi yazılı kaynaklar ve sözlü gelenek yoluyla nesilden nesle aktarmayı başaran Yahudiler, büyük bir birikime sahip olmaları hasebiyle dünya tarihinde hafızalara kazınan toplumlardan biri olmuşlardır.

Michael Brenner, bu sebeple Yahudi tarihini anlatmanın zorluğundan bahseder. Buna gerekçe olarak dünyanın herhangi bir yerindeki insanların Yahudilerle ilgi-li bilgi sahibi olmanın ötesinde bir düşünceye, bir kanaate sahip olmasını gösterir. Brenner, dünya nüfusunun yüzde birini geçmeyen bir halk için, böylesi bir şerefe nail olmanın küçümsenemeyeceğini ifade eder. Ancak Brenner, Yahudilerden ifrat ve tefrit dili bağlamında bahsedildiğinin farkındadır. O itibarla Yahudilerden "Tan-rı'nın halkı" yahut "Tanrı'nın katilleri" diye bahsedildiğinde, "Yahudi aklı"na müracaat edildiğinde veya "ulusal finans Yahudiliği" açığa vurulduğunda, barbarlığın hâkim olduğu bir dünyada İsrail "uygarlığın kalesi" olarak methedildiğinde ya da barışın egemen kılınmak istendiği bir dünyanın ortasında "gaddar bir rejim" olarak telin edildiğinde, bir tarihçinin tarafsızlığını koruyarak bütün bu tarihi ele alması zorlaşa-caktır (Brenner, 2011, s. 2).



Tevrat, Yahudi tarihini işlemeden önce insanlık tarihinden bahseder. Yahudilere göre Hz. Âdem ve Hz. Havva ilk Yahudiler değil, ilk insanlardır. Tevrat'a göre ilk çağda henüz halklar yoktur. Babil Kulesi'ni inşa ederek Tanrı'ya ulaşmak isteyen ve kibre kapılan insanlar, Rab tarafından cezalandırılır. O zamana kadar birlik olan insanlık, farklı dillere, farklı halklara bölünür. Birlik bozulur, mesaj tahrif olur. İşte bu noktada İbrahim figürü, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet'te çok tanrılı anlayıştan tek tanrıcılığa geçişin imgesi olarak temayüz eder (Brenner, 2011, s. 8).

Hız. İbrahim'in adı Tevrat'ta Avram (Abram), Avraham (Abraham) olarak geçer. Avram (İbrahim), Terah'ın oğludur. Terah'ın Nahor ve Haran³ adında iki çocuğu daha vardır. Haran, henüz Ur şehrindeyken ölür. Geride Lut adında bir çocuğu kalır. Terah; oğlu Avram (İbrahim) ile eşi Sare'yi, Nahor ile eşi Milka'yı ve torunu Lut'u yanına alarak Ur kentinden ayrılır; Harran'a yerleşir. Terah, burada hayata gözlerini yumar (Tekvin, 11/27-32).

Tevrat'a göre, Hız. İbrahim'e ülkesini, akrabalarını bırakarak kendisine gösterilen ülkeye gitmesi Rab tarafından emredilir. Hız. İbrahim, yanına eşi Sare'yi, yeğeni Lut'u, alarak "Leh Leha" (Git) emri çerçevesinde Harran'dan vadedilmiş topraklara geçer. Hız. İbrahim, Kenan bölgesinde yaşanan kıtlıktan dolayı bir süre Mısır'a gider; ancak orada çok durmaz ve Beytel'e geri döner (Tekvin, 12/1-20). Hız. İbrahim, Kenan beldesine geri döndüğünde, kendisine soyunun gökyüzündeki yıldızlar kadar zengin olacağı bildirilir. Rab, Hız. İbrahim'le anlaşma yaparak Mısır Irmağı'ndan Fırat'a kadar olan toprakları soyuna vereceğini vadeder (Tekvin, 15/5-21).

Hız. İbrahim'e ve soyundan gelenlere vadedilen Kenan beldesi, tarih boyunca ilgi odağı olur. Sözü edilen bölge, Yunanlar tarafından Fenike olarak adlandırılır. Asya ile Afrika'nın kesiştiği yerde bulunan Kenan, hem Akdeniz'in güneydoğu sahiline hem de Kızıldeniz'e bakması yönüyle stratejik bir konuma sahiptir. Bölgenin güneybatısı, farklı bölgelere göç eden kavimlerin buluşma noktası işlevi görür. Tarihteki önemli göç dalgalarına şahitlik eden Bereketli Hilal'in bir parçası olması, Kenan beldesini daha da önemli kılar (Nânâ, 2008, ss. 16-17).

Kenan diyarına dönen ve ihtiyar olmasına rağmen, çocuk sahibi olamayan Hız. İbrahim'e zürriyetinin çok olacağı müjdesi verilir. Seksen altı yaşındayken Hız. İbrahim'in eşi Hacer'den İsmail adında bir çocuğu olur (Tekvin, 16/16). Hız. İbrahim yüz, eşi Sare doksan yaşına geldiğinde kendisine İshak adında bir çocuğunun olacağı müjdesi verilir. Hız. İbrahim, Tanrı'dan İsmail'i mirasçısı kılmasını talep eder. Ancak bu talebi kabul görmez. Tanrı, anlaşmasını İshak'la ve onun soyuyla sonsuza kadar devam ettireceğini bildirir (Tekvin, 17/17-19). Tanrı'nın Hız. İbrahim'e vaadi gerçekleşir ve İshak doğar. İshak'ın süttten kesildiği gün Hız. İbrahim bir şölen düzenler. Sare, şölen

³ Tanah'ta Hız. Lut'un babası "Haran", Hız. İbrahim'in göçtüğü mekân da "Harran" olarak geçer.

sırasında İsmail'in İshak'la alay ettiğini görür ve Hz. İbrahim'den Hacer'i ve oğlunu uzaklaştırmasını talep eder. Sare, Mısırlı bir cariye olan Hacer'in Hz. İbrahim'den olma oğlunun mirasa ortak olmasını istemez. Bu durum Hz. İbrahim'i üzer; zira İsmail de öz oğludur. Tanrı, Hz. İbrahim'e üzülmemesini, Sare'nin dediğini yapmasını ister. Soyunu İshak'la sürdüreceğini ancak İsmail'in soyundan da bir ulus yaratacağını bildirir (Tekvin, 21/8-13).

Yahudiler, İsmail'i Hacer'in oğlu, yani bir kölenin oğlu olarak gördükleri için kendileriyle denk kabul etmezler. Çünkü kendileri Sare'nin yani özgür kadının çocuklarıdır. Bu kıyas üzerinden İsmail'in ve çocuklarının mirasa ortak olamayacağını iddia ederler. Kurban hadisesinde de benzer bir tavrın geliştirildiği ve Yahudi kaynaklarının tercihini İshak'tan yana kullandığı görülür. Tevrat'ta kurban edilecek kimsenin İsmail değil, İshak olduğu açık bir şekilde dile getirilir (Tekvin, 22/1-18).

Yahudi kaynakları Hz. İshak'ın evliliğini de önemser. Hz. İbrahim, oğlu Hz. İshak'ı evlendirmek istediğinde onun Kenan'dan evlenmemesi, Mezopotamya'ya da yerleşmemesine dikkat eder. Bu sebeple hizmetkârlarından birini doğum yeri olan Kalde'ye gönderir. Gelini olacak Rebeka, tıpkı kayınpederi Hz. İbrahim'in yaptığı yolculuğu yapar ve kendisine gönderilen hizmetkârın peşinden Kenan'a doğru yola koyulur. Böylelikle hem eski yurtla ilişkileri koparma ilkesine sadık kalınmış olur hem de aynı kandan gelme ilkesi, yeni yurda bağlı olma ilkesine tercih edilir. Hz. İshak da oğlu Esav'ın Hititler'den evlenmesine iyi gözle bakmayacak, bu nedenle oğlu Hz. Yakup'u kendisine bir eş bulması için eniştesi Laban'ın bulunduğu Aram ülkesine gönderecektir. Böylece toprağın dışında kendi kavminden evlenenler toprağa mirasçı olurken, topraktan olan kadınlarla evlenenler bu mirastan mahrum kalırlar (Attias & Benbassa, 2012, s. 27).

Görüldüğü üzere Yahudilerin Hz. İbrahim'den itibaren kabul gören ve kutsal kitapla da desteklenen kimi uygulamaları ilkelere dönüşerek bir Yahudi kimliğinin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Özgür kadının çocukları olması hasebiyle Yahudilerin mirasa layık görülmesi, kurban eyleminde Hz. İshak'ın şahsında bedel ödemesi, yabancı kadınlarla evlenmek yerine Hz. İshak ve Hz. Yakup'ta olduğu üzere, aynı kandan gelen kadınlarla evlenilmesi, devamında görüleceği üzere mesajın küçük çocuk üzerinden iletilmesi Yahudi kimliğinin şekillenmesinde referans olarak kabul edilmiştir.

Hız. Sare vefat ettiğinde Hz. İbrahim onu gömmek için bir mağara satın almak ister. Hititler, Hz. İbrahim'e güçlü bir bey olduğu için cenazesini kendi mezarlarına defnetmesi teklifinde bulunurlar. Ancak Hz. İbrahim bu teklifi kabul etmez. Hz. İbrahim, Makpela tarlasını etrafındaki ağaçlarla ve içinde bulunan mağarayla birlikte satın alır. Hz. İbrahim, eşi Sare'yi Makpela Mağarası'na gömer. Hititler de bu tarlanın Hz. İbrahim'e ait olduğunu onaylar (Tekvin, 23/1-20).



Hız. İbrahim 175 yaşında vefat ettiğinde oğulları İsmail ve İshak, Tevrat'ın vaadi üzere onu Makpela Mağarası'na eşi Sare'nin yanına gömer. Makpela Mağarası, Batı Şeria'nın el-Halil kentindedir. Yahudi kaynaklarında Hebron olarak anılan el-Halil, tarihi ve kutsal bir şehirdir. Yahudiler Hız. İbrahim'in metfun olduğu Makpela Mağarası'nı 'çifte mezarlar mağarası' anlamına gelen 'Me'arat ha-Makhpela' olarak adlandırırılar. Müslümanlar ise burayı Harem-i İbrahim Camii yahut el-Halil Camii olarak anarlar. Hebron, Yahudiler tarafından Süleyman Mabedi'nden sonra en kutsal mekânlardan biri olarak kabul edilir. Bugün bile buranın mülkiyeti üzerinden tarihi bir hesaplaşmanın yapıldığı görülür.

Yahudiler, bu mekâna dinî, hukuki ve tarihi bir değer atfederler. Yahudiler için burası kutsaldır; zira Rab burayı Hız. İbrahim'in şahsında Yahudilere vermiştir. Yahudiler, buranın mülkiyeti konusunda hak iddia eder; zira Hız. İbrahim burayı kendi parasıyla satın almıştır. Yahudiler için burası tarihi bir mekândır; zira Yahudilerin üç büyük peygamberi Hız. İbrahim, Hız. İshak ve Hız. Yakup eşleriyle burada metfundur. Hız. Yusuf'un da kemiklerinin burada gömülü olduğuna dair rivayetler vardır.

Hebron'u (el-Halil) ziyaret eden bir tarihçinin şimdiye kadar burada yaşayan toplumların yani Kenanlılar, Edomitler, Bizanslılar, Frenkler, Memlükler ve Osmanlıların nerede olduğunu sormaktan kendini alamamasını bu mülkiyet duygusu üzerinden yorumlamak mümkündür. Aynı tarihçinin tüm bu toplumların tarih sahnesinden çekildiğini, ancak Yahudilerin Hebron'da kalmaya devam ettiği tezini de bu zaviyeden okumak gerekir. Hebron bir anlamda Yahudi azminin dört bin yıllık şahidi olarak görülür. Paul Johnson, tarihte hiçbir ırkın dünyanın herhangi bir yerine yönelik bu derece bağlılık göstermediğini ifade eder. Hakeza hiçbir ırkın büyük bir kararlılıkla bulunduğu topraklardan köklerini sökerek başka topraklara bir daha dikme cesareti göstermediğini ekler (Johnson, 2011, ss. 12-13).

Hebron'a sahip olma isteği, cinnete varacak eylemlere sebebiyet verebilmektedir. 25 Şubat 1994'te Baruch Goldstein adında fanatik bir Yahudi'nin sabah namazı esnasında el-Halil Camii'ne girerek 29 Müslümanın ölümüne, 125 kişinin yaralanmasına sebep olması bu hesaplaşmanın ve ruh hâlinin sonucu olarak değerlendirilebilir.

Söz konusu ruh hâli ve kutsal yorumlama anlayışı, kimi Yahudileri el-Halil katliamını övme noktasına kadar götürebilmektedir. Nitekim Rabbi Ginsburgh, Hebron'da yaşanan katliamın faili olan Goldstein'den sitayişle bahseden kitabın yazarlarından biri olmaktan imtina etmeyecektir. Ginsburgh, bir Yahudi'nin Yahudi olmayan kimseleri öldürmesini cinayet olarak kabul etmezken masum Arapları intikam hırsıyla öldürmeyi de bir erdem olarak niteler (Gürsan, 2011, ss. 68-69).

Yahudilerin ve Hristiyanların Hız. İbrahim'in şahsında oluşturmak istedikleri paradigmaya Kur'an-ı Kerim, Hız. İbrahim'in Yahudi ve Hristiyan olmadığını ifade ederek

karşılık verir. Bu bağlamda Süleyman Mabedi, İsrailoğulları tarafından Yahudi tarihinin bir zirvesi ve merkezi olarak kabul edilse de bu kutsal mekânın Müslümanlar tarafından tevhide anlayışın yani İslam'ın bir mabedi olarak kabul edildiği aşikârdır. Hz. Ömer Kudüs'ü fethettiğinde, mabedin bulunduğu yere sembolik bir yapı inşa ederek söz konusu mekânı Kâbe'de olduğu üzere asli formuna, yani tevhide bir yapıya dönüştürür (Batuk & Mert, 2017, 146).

Unutulmamalıdır ki kutsal metinler bir çeşit ahittir. Ahde sadık olanların vaatle müjdelenmeleri nasıl ki doğal bir hak olarak kabul ediliyorsa, bu hakka riayet etmeyenlerin hukuki durumlarının sorgulanmasını da aynı minval üzere okumak gerekir.

Kenan'dan Mısır'a Göç ve Mısır'dan Çıkış

Yahudilerin üç büyük peygamberinden biri olarak kabul edilen Hz. Yakup'un hayatı da göç neticesinde şekillenir. Hz. Yakup'un babası Hz. İshak büyük oğlu Esav'a düşkünken annesi Rebeka da oğlu Yakup'a düşkündür. Rebeka, büyük oğlu Esav gibi Yakup'un Kenan beldesinden evlenmesini istemez. Hz. İshak da oğluna aynı yönde telkinde bulunur. Hz. Yakup, kardeşiyle arasında yaşanan tartışma nedeniyle Harran'a gider. Dayısının kızları Lea ve Rahel'le evlenir. Bu evlilik sonrası Hz. Yakup'un on iki oğlu ve bir kızı olur. Hz. Yakup'un Lea'dan Ruben, Şimon, Levi, Yahuda, İssakar, Zevulun adlarında altı oğlu ve Dina adında bir kızı; Rahel'den Yusuf ve Benyamin adlarında iki oğlu; Lea'nın cariyesi Zilpa'dan Gad ve Aşer adlarında iki oğlu; Rahel'in cariyesi Bilha'dan Dan ve Naftali adlarında iki oğlu olur (Tekvin, 25/28, 28/1, 29/31-35, 30/1-30). Hz. Yakup'un on iki oğlu sonradan on iki kabile olur. Bu on iki kabile Hz. Yakup'un İsrail adından mütevellit İsrailoğulları adını alarak İsrail kavmini oluşturur.

Hz. Yakup, Kenan beldesine döner. Abisi Esav'ın gönlünü almak için adamlar gönderir. Ailesini ve mallarını karşıya geçirdikten sonra o gece yalnız kalır. Tanımadığı bir adamla sabaha kadar güreşir. Ancak yenilemezler. Güreşte Hz. Yakup'la baş edemeyen adam, Hz. Yakup'un uyluğunun başına dokunarak onu yaralar. Hz. Yakup'a adının bundan sonra İsrail (Yisrael) olduğunu söyleyerek kendisini kutsar. Hz. Yakup, Rabbiyle güreştiğini anlar ve Rabbin kendi canını bağışlaması sebebiyle o bölgeye "Tanrı'nın Yüzü" anlamına gelen "Peniel" adını verir (Tekvin, 32/22-30). Hz. Yakup, kardeşi Esav'la barışır ve Kenan'a yerleşir (Tekvin, 33/4).

Hz. Yakup, bir süre Kenan'da kalır. Kardeşleri Yusuf'u kuyuya atınca uzun süre yas tutar. Kenan'da baş gösteren kıtlık sebebiyle Yusuf'un kardeşlerinin Mısır'a gitmesi Hz. Yakup'un oğlu Yusuf'a kavuşmasını sağlar. Hz. Yakup, oğullarıyla beraber Mısır'da ikamet eder. On yedi yıl Mısır'da kalan Hz. Yakup, oğlu Yusuf'a ataları Hz. İbrahim ve Hz. İshak'ın yanına gömülme isteğini bildirir. Vasiyeti yerine getirilerek Makpela Mağarası'na gömülür.



Dört asrı aşkın Mısır'da ikamet eden İsrailoğulları, ilk asırdan sonra burada ağır koşullarda yaşamak zorunda kalırlar. Firavun'un gördüğü rüya sonrası yeni doğan Yahudi çocuklarını öldürmesi, Yahudilerin düşmüş oldukları zelil durumu daha da kötüleştirir. Bu durum yeni bir göçün habercisi olur. Yolculuğun öncüsü de Yahudi kaynaklarında adı Moşe olarak anılan Hz. Musa olacaktır.

Tevrat, İsrailoğullarının asırları bulan sürgününün bitmesini Tanrı'nın arzuladığını belirtir. Rab, halkını bırakması için Firavun'a Hz. Musa'yı gönderir. Hz. Musa'nın isteği Firavun tarafından kabul görmez. Üstelik İsrailoğulları'na yaptığı baskıyı daha da artırır. Durumu Rabine arz eden Hz. Musa, onları kölelikten kurtaracağına ve vadedilmiş topraklara ileteceğine dair söz alır (Çıkış, 5/1-9, 6/1-8). İsrailoğulları, vadedilen topraklara Hz. Musa'nın öncülüğünde yolculuğa çıkarlar. Hz. Musa, Hz. Yusuf'un vasiyeti üzerine onun kemiklerini de yanına alır. Rab, Mısır'dan çıkan İsrailoğulları'nı Filistin bölgesi yakın olmasına rağmen Kızıldeniz'e yönlendirir. İsrailoğulları Kızıldeniz'e vardıklarında, Firavun'un ordusu da onlara yetişir. Rabbin yardımıyla Musa elindeki asayla Kızıldeniz'i ikiye yarar. Böylelikle İsrailoğulları karşıya geçerken onları takip eden Firavun ve ordusu denizin ortasında boğulur (Çıkış, 12/40, 13/17-19, 14/5-27).

Mısır'dan çıktıktan üç ay sonra İsrailoğulları Sina Çölü'ne varır. Hz. Musa, Sina Dağı'nda Rabbinin huzuruna çıkar. İsrailoğulları, kutsal ahitle muhatap olur. İsrailoğulları'na ahde uydukları takdirde bütün ulusların üzerinde hâkim olacakları sözü verilir. "On Emir"le muhatap olan İsrailoğulları'na bu buyruklar tek tek hatırlatılır (Çıkış, 19/1-5, 20/1-17).

Sözünde durmayan ve kutsal beldeye girmekten imtina eden İsrailoğulları, çölde kırk yıl boyunca başıboş dolaşır. Bu başıboş dolaşma hâli bir ceza olarak algılanabileceği gibi, yeni bir neslin yeniden doğuşu olarak da yorumlanabilir. Olaya bu zaviyeden bakanlar, süreci şu şekilde yorumlarlar: Mısır nasıl ki Hz. Yakup'un ailesinin çoğaldığı, gücünü gösterdiği bir ülke olarak kabul edilmişse çöl de sadece başıboş dolaşılan ve İsrailoğullarının cezalandırıldığı bir mekân olarak değil, isyanla itaatin neticesinde yasanın indirildiği, İsrailoğullarının özgür ve kutsal bir halka dönüştüğü bir yer olarak anılmalıdır (Attias & Benbassa, 2012, s. 31).

Mısır'dan çıkarken seksen yaşında olan Hz. Musa, yüz yirmi yaşına ulaşır. Hz. Musa'nın Şeria Irmağı'nın öte yakasına, yani kutsal topraklara giremeyeceği Rab tarafından kendisine bildirilir. Rab, ataları İbrahim, İshak ve Yakup'a vadettiği ülkeyi Hz. Musa'ya gösterir. Hz. Musa, Moav ülkesinde vefat eder (Tesniye, 31/1-3, 34/1-5). Tevrat'ın "Çıkış" diye tanımladığı bu yolculuk, sonraki kuşakların kolektif bilincinde bir kırılma dönemi olarak anılır. İsrail halkının ikinci bir doğuşu, özgürlüğe yolculuğu olarak kabul edilir. Günümüzde bile bu hadise değişik ritüellerle canlı tutulur (Brenner, 2011, ss. 9-10).

Birinci Mabet ve İkinci Mabet Dönemi

İsrailoğulları, parlak dönemlerine Hz. Davut döneminde ulaşır. Tanrı'nın İsrailoğulları'na vadettiği toprakları Kızıldeniz'den Fırat'a kadar genişletir. Yahudi kaynaklarında kral olarak tanıtılsa da (I. Samuel, 16/13), İslam kaynakları onu hem peygamber hem hükümdar olarak kabul eder. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Davut'un Calut'u öldürmesi sonrası kendisine hem hükümdarlık hem de hikmet yani nübüvvet verildiği aktarılır (Kur'an-ı Kerim, 2/251).

İsrailoğulları, Kudüs'ü Hz. Davud döneminde alır. Siyon Kalesi'ni alan Hz. Davud şehre "Davud Kenti" adını verir (II. Samuel, 5/7). Ahit Sandığı'nın "Davud Kenti" olarak anılan Kudüs'e getirilmesi (II. Samuel, 6/12) ve Kudüs'ün hem siyasi hem dinî olarak Yahudilerin başkenti olmasıyla Yahudiler, tarihlerinin en parlak dönemlerinden birine kavuşmuş olurlar. Hz. Davud, Kudüs'ü başkent ilan ettikten sonra orada bir mabet inşa etmek ister. Ancak bu isteği Rab tarafından kabul görmez. Hz. Davud, mabedi inşa edemese de mabedin hazırlık aşamasında oğlu Hz. Süleyman'a yardımcı olur (I. Tarihler, 28/11-19).

Hz. Süleyman dönemi, İsrailoğulları tarihinin en parlak dönemidir. Hz. Süleyman, daha çok kendi adıyla anılan Süleyman Mabedi'yle bilinir. Hz. Süleyman'ın krallığının dördüncü yılının ikinci ayında mabedin yapımına başlanılır, on birinci yılının sekizinci ayında tamamlanır ve Ahit Sandığı mabedin Kutsallar Kutsalı denilen bölümüne yerleştirilir (I. Krallar, 6/1-38, 8/4). Yahudiler, Hz. Süleyman'ın yaptığı mabedi I. Mabet olarak da anarlar. Süleyman Mabedi, Yahudi tarihinde dinî kemalin zirvesi olarak kabul edilir.

Hz. Süleyman, halkını kırk yıl boyunca idare eder. Hz. Süleyman'dan sonra Yahudiler arasındaki birlik bozulur. Birleşik Krallık, güneyde başkenti Kudüs olan Yahuda Krallığı, kuzeyde ise başkenti Samiriye (Nablus) olan İsrail Krallığı şeklinde ikiye bölünür. Siyasi birliklerini kaybeden Yahudiler, itikadi anlamda da sıkıntılar yaşamaya başlarlar (I. Krallar, 12/27-33). Yahudilerin siyasi çekişmeleri ve kendilerine gönderilen mesajı tahrif etmeleri onları zamanla zayıflatır. Asurlular MÖ 722'de İsrail Krallığı'nı işgal eder. Orada bulunan Yahudileri de Asur'a sürer (II. Krallar, 17/5-17). Asurlular, İsrail Krallığı'dan sonra Yahuda Krallığı'nın bir bölümünü de işgal eder. Ancak bir asır sonra, Babilliler bölgede hâkim olur. Yahudilerin Babil Krallığına isyan etmesiyle MÖ 586'da Babil Kralı Buhtunnasır, Kudüs'ü işgal ederek Süleyman Mabedi'ni yerle bir eder. Böylelikle Yahudi Krallığı tarihten silinirken Birinci Mabet Dönemi diye anılan dönem de sona erer.

Yahudiler, Babil sürgünüyle vadedilmiş topraklardan uzaklaşırlar. Ancak Rab, Yereya'nın şahsında Yahudilerin sözlerinde durmaları hâlinde, onları eski refah günlerine kavuşturacağını, atalarının yurduna geri getireceğini haber verir (Yereya, 30/1-3). Pers Kralı Keyhüsrev'in MÖ 538'de Kudüs'ü Babil Krallığı'ndan almasıyla Yahudilere



tekrar vadedilmiş topraklara dönme yolu açılır. Tanah'ın anlatımına göre Pers Kralı Keyhüsrev, Tanrı'nın yeryüzünün krallığını kendisine verdiğini, kendisini Kudüs'te bir tapınak yapmakla ve Yahudi halkını oraya davet etmekle görevlendirdiğini bildirir (II. Tarihler, 36/23).

Pers Kralı Keyhüsrev, Babil Kralı Buhtunnasır'ın aksine, Yahudilere daha hoşgörülü davranır; mabetlerinin yapımına öncülük eder. Bu yüksek medeniyet alameti, Yahudiler arasında şaşkınlık yaratır. Babil'e alışan yeni kuşak, geri dönme olayından pek hoşnut kalmaz. Dönüşten yirmi iki yıl sonra Süleyman Mabedi inşaatı tamamlanır. Bölge yeniden bir Yahudi beldesi hâline gelir (Durant & Lambelin, 2013, s. 62). Kudüs'te Süleyman Mabedi inşa edildikten sonra da Yahudilerin önemli bir kısmı Babil'de ve Mısır'da kalmaya devam eder. Bu da söz konusu bölgelerde Yahudi diasporasının oluşmasına imkân tanır (Brenner, 2011, s. 25). Sürgün sonrası Yahudi kimliğinin oluşmasında Ezra öncülük eder. Tevrat'a son şeklini veren Ezra, bu yönüyle "İkinci Musa" olarak anılır (Gürkan, 2012, s. 34).

Bazı tarihçiler, Yahudi tarihini Hz. İbrahim'in din değiştirmesi yahut Sina Dağı'nda Torah'ın verilmesiyle başlatmaz. Babil'den Siyon'a dönüşü, bir milat olarak kabul eder. Bu tarihçilere göre Yahudiliğin kültürel formu Babil'deki sürgün deneyimiyle başlamış, böylelikle tarihsel-dinî Yahudilik denilen anlayış doğmuştur (Sand, 2011, s. 95). Öyle ki sürgünle birlikte yeni bir kimlik ortaya çıkar. Bu kimlik, özellikle adlandırmada kendisini gösterir. Sürgün sonrası dönemlere, artık İsrailoğulları yerine Yahudiler denilmeye başlanır. Bu değişiklik, Yahudilerin kendilerini algılama biçimlerinde köklü bir değişikliğe gittiğinin bir göstergesi olarak yorumlanır (Brenner, 2011, ss. 26-27).

Büyük İskender'in MÖ 332'de bölgeyi fethinden sonra, Yahudiler Helen Krallığı'nın hâkimiyetine girerler. Kral IV. Antiokhos döneminde Yahudilere baskı yapılarak Helen kültürü dayatılır. MÖ 167'de Makkabi liderliğindeki Yahudiler isyan ederler. MÖ 164-63 yılları arasında Haşmonayim Hanedanlığı hüküm sürse de Romalıların MÖ 63'te Kudüs'ü almasıyla bu hâkimiyet sona erer. Yahudiler, MÖ 37-4 yılları arasında Roma Valisi Herod (Hirodes) döneminde bir nebze rahatlar. Herod öncülüğünde Süleyman Mabedi yeniden inşa edilir. II. Mabet olarak bilinen yapının yıkılmasına sebep olan olaylar ise MS 66'dan itibaren başlar. Herod'dan sonra gelen valiler, Yahudilere baskı kurarlar. Bu baskıya mabetlerin aşağılanması da eklenince Yahudiler isyan ederler. Romalılar, 'Büyük İsyân' olarak anılan başkaldırıya sert bir şekilde müdahale eder. Yahudiler, Romalıların Kudüs kuşatması sırasında, Süleyman Mabedi'ne sığınır. Ancak Romalıların mabede müdahalesi trajik bir sonla neticelenir.

Romalı Komutan Titus, müdahaleden bir gün önce yani MS 28 Ağustos 70'te askerleriyle bir toplantı düzenler. Tarihçi Josephos, toplantıda generallerin pragmatik davranarak askerî seçeneği tavsiye ettiklerini söyler. Buna göre generaller, mabedin politik ve dinî bir işleve sahip olduğunu, mabet bulundukça da isyanın devam ede-

ceğini bildirirler. Titus ise generallerle aynı kanaati paylaşmaz. Mabedin varlığının Roma'ya şeref katacağını, bu nedenle mabede zarar verilmemesi talimatını verir. Fakat savaş esnasında işler planlandığı gibi gitmez. Romalı bir askerin mabedin altın kapısından fırlattığı meşale Süleyman Mabedi'nin tutuşmasına neden olur. Savaş bittiğinde Süleyman Mabedi yerle bir olmuştur (Goldhill, 2011, ss. 11-12).

Babil sürgünüyle İkinci Mabet'in Romalılar tarafından yıkılmasına kadar geçen bu süre, Yahudi tarihinde 'İkinci Mabet Dönemi' olarak anılır. Bu dönemde Yahudilik, sistemli hâle gelir. Sistemin oturtulmasında Ezra'nın öncülüğündeki âlimlerin ve bunlardan oluşan meclisin etkisi büyüktür. Pers, Grek, Roma egemenliğinde ve bir asra yakın Haşmonayim yönetiminde yaşayan Yahudiler, bu dönemde monoteist bir anlayış çerçevesinde Yahudi inancını yeniden şekillendirirler (Gürkan, 2012, ss. 34-35).

Süleyman Mabedi'nin yıkılmasından sonra MS 132'de mabedin olduğu yere, İmparator Hadrian'ın emri doğrultusunda Jüpiter Tapınağı inşa edilir. Bu olay, Yahudilerin yeniden isyanına sebep olur. Bar Kohba tarafından başlatılan isyan, Romalılar tarafından sert bir şekilde bastırılır. MS 70 ve MS 132 yılında yaşanan büyük isyanlar sonrası Yahudiler kutsal topraklardan çıkartılırlar. Böylelikle Yahudiler dünyanın farklı bölgelerine dağılırlar.

Diaspora Yahudileri

Yahudiler, 6. yüzyıldan itibaren büyük oranda diasporada yaşamak zorunda kalırlar. Roma İmparatorluğu'nun bir eyaleti olan İsrail toprakları, Yahudi dininin merkezi olma vasfını kaybeder. Roma'nın nüfuz alanının dışında kalan Babil, bu boşluğu doldurarak, Yahudiler için bir merkez misyonu üstlenir. Böylelikle Babil akademilerinde, yani Sura ve Pumbedita'da alınan kararlar, özel tebliğciler aracılığıyla bütün Yahudi âlemine ulaştırılır (Cohn-Sherbok & Cohn-Sherbok, 2010, ss. 75-77).

Dünyanın farklı coğrafyalarına dağılan Yahudilerin sosyal yapıları, kültürleri, ibadet şekilleri, dilleri değişir. Bu bağlamda Yahudiler, genel olarak Aşkenaz ve Seferad olmak üzere iki gruba ayrılırlar. Roma yoluyla Orta Avrupa'ya, yani Almanya ve Fransa'ya geçen Yahudilerin bir kısmı, oradan da Doğu Avrupa'ya, yani Polonya ve Rusya'ya kadar gider. Bölgeye yerleşen Yahudilere Aşkenaz adı verilir. Babil Yahudileri'nin devamı olarak kabul edilen Sefarad Yahudileri ise İspanya, Portekiz ve Kuzey Afrika'ya yerleşen Yahudiler ile günümüzde Orta Doğu ve Asya kökenli Yahudileri kapsar. Daha çok Müslüman coğrafyada yaşayan Seferad Yahudileri, İslam medeniyetinin yükseliş döneminin etkisiyle, dinî ve ilmî açıdan daha canlı bir ortamda yaşarlar. Hristiyan coğrafyada yaşayan ve Orta Çağ'da kilisenin baskısına maruz kalan Aşkenaz Yahudileri ise daha muhafazakâr ve dışa kapalı bir anlayış geliştirirler. Sefarad Yahudileri, İslam medeniyetinin farklı bölgelerinde ticaret, tıp, ilim, siyaset gibi alanlarda varlık göstererek önemli mevkilere kadar yükselebilirler (Gürkan, 2012, s. 46). Bernard Lewis,



bazı olumsuz tutumlar dışında, İslam coğrafyasında bulunan Yahudilerin, Hristiyan dünyasındaki antisemitizm türünden köklü bir düşmanlıkla muhatap olmadıklarının altını çizerek (Lewis, 1996, s. 45).

Yahudi tarihçilerin geneli, İslam dünyasındaki Yahudilerin hukuki ve fiilî durumlarının, Avrupa'daki Yahudilere nazaran çok daha iyi durumda olduğunu ısrarla belirtirler. Yahudilerin İspanya'daki ilk dönemleri için "Altın Çağ" ifadesini tercih ederler (Goitein, 2004, s. 25). Yahudilerin İspanya'yla ilişkileriye eski tarihlerden itibaren ticaret vesilesiyle başlar. MS 70'te II. Mabed'in yıkılmasından sonra, Yahudilerin bir bölümü buraya göçer. Yahudiler burada Hristiyanlar'ın egemenliğinde yaşarlar. Vizigotların Aryan mezhebini terk edip Katolikliğe geçtiği MS 586'dan sonra Yahudilerin kaderi de değişir. MS 616'da çıkarılan bir yasayla Yahudilik yasaklanır. Yahudiler, Hristiyanlığı tercih etmek yahut sürgüne tabi olmak arasında tercihe zorlanırlar (Groepeler, 1999, s. 23).

Müslümanlar, fetih amacıyla İber Yarımadası'na geçtiklerinde, hem Yahudiler hem muhalif Vizigotlar Müslümanlarla gizli bir şekilde ittifak kurarlar. Yahudilerin Vizigotlar tarafından köle statüsüne düşürülmesi, bu ittifakın gerekçesi olarak gösterilir (Ballı, 2020, s. 9). Bu sebeple Müslümanlar bu toprakları fethettiklerinde, Yahudilerin dinlerini yaşamaları konusunda özgür bir tavır takınırlar. Ancak Muvahhidler döneminde Yahudiler baskı görürler. İspanyolların Reconquista eylemleri neticesinde Müslümanlarla birlikte, Yahudiler de bu coğrafyadaki varlıklarını, kültürel kimliklerini kaybederler (Brenner, 2011, s. 79).

İspanya'da Engizisyon Mahkemesi'nin 1480'de yürürlüğe girmesiyle binlerce Converso, yani din değiştirmek zorunda kalan Yahudiler etkilenir. 1492'ye gelindiğinde, İber Yarımadası'nda bulunan Yahudiler tamamen sürülür. Yahudilerin bir bölümü Kuzey Afrika'ya, bir bölümü İtalya'ya, bir bölümü de Osmanlı İmparatorluğu'na sığınmak zorunda kalır (Cohn-Sherbok & Cohn-Sherbok, 2010, s. 85). Osmanlı İmparatorluğu'na sığınan Yahudiler, millet sistemi olarak bilinen ve her dinî grubun kendi içinde özerk bir yapıya sahip olmasına imkân tanıyan işleyiş sayesinde kimliklerini koruyarak, devletin siyasi ve ekonomik kademelerinde etkin rol alırlar. Zimmi hukuk çerçevesinde yer alan Yahudiler, bazı ekonomik ayrıcalıkların yanında devlet kademelerinde yükselme fırsatına sahip olurlar. Özellikle ticaret, zanaat, silah üretimi, dokumacılık, matbaa gibi alanlarda tecrübeye sahip İspanya Yahudileri'nin Osmanlı coğrafyasına yerleşmesiyle, 16. yüzyılın ikinci yarısında, başta İstanbul olmak üzere Selanik, Safed gibi birçok şehir gözde merkez hâline gelir (Gürkan, 2012, s. 53).

Orta Çağ'da Yahudilerin önemli bir kısmı, İspanya'dan Orta Asya'ya kadar geniş bir havzada İslam egemenliği altında yaşar. Avrupa'daki Yahudiler, onlara göre azınlık konumunda kalır. Orta Çağ'ın sonlarına doğru bu tablo değişir. Yahudiler, Doğu'dan Batı'ya, yani Asya'dan Avrupa'ya göçerler. Göçün neticesinde İslam beldelerindeki

Yahudiler azınlık durumuna düşerken, Hristiyan beldelerindeki Yahudiler çoğunluğu elde ederler (Groepier, 1999, s. 28).

Aşkenaz olarak adlandırılan Avrupa Yahudileri ise önce Ren bölgesine yerleşirler. Sir Steven Runciman'ın işaret ettiği üzere, kutsal adına Kutsal Ruh'a karşı işlenmiş bir günahattan başka bir şeyle ifade edilemeyecek Haçlı Seferleri (Watt, 2000, s. 115) sırasında Aşkenazlar zarar görürler. Papa Urban'ın çağrısı üzerine başlayan 1099'daki ilk Haçlı Seferi'nde Haçlılar, Ren Nehri kıyısındaki birçok Yahudi'yi katlederler. Kudüs'e ulaşan Haçlılar, oradaki Yahudi cemaatini de katleder, mabetlerini ateşe verirler. Bu durum bütün bir Orta Çağ boyunca devam eder. Çoğu tarihçi, Orta Çağ'ın sonlarına doğru Yahudilerin hukuki statülerinin gittikçe kötüleştiği noktasında hemfikirdir. Yahudilere yöneltilen teolojik suçlamalar, onların dışlanmalarına, ekonomik olarak mağdur olmalarına, sıklıkla da kovulmalarına sebep olur. Yahudiler, artan baskılar sonrası İngiltere, Fransa, Almanya gibi ülkeleri büyük oranda terk ederek Polonya'ya göçerler (Brenner, 2011, ss. 91-97).

Modernite öncesi Yahudi toplumları, Avrupa'da genellikle homojen bir yapı gösterir. 18. yüzyıldan sonra yaşadıkları toplumlara uyum sağlamaya çalışan Yahudiler, 19. yüzyıldan itibaren sosyal ve siyasal anlamda bazı kazanımlar elde ederler. Ancak modernizmin beraberinde getirdiği yenilikler, Yahudi kimliğinde ciddi değişimlere neden olur. Zira Yahudilere eşit vatandaş olma hakkı, yaşadıkları toplumlara uyum sağlayacak tarzda millî kimliklerinden feragat etmeleri, dinî anlayışlarını ve hayatlarını da modern yaşamın değerleriyle örtüşecek tarzda düzenlemeleri şartına bağlanır. Yahudi modernleşmesinin önderlerinden kabul edilen Moses Mendelssohn'un "Evde bir Yahudi, dışarıda herkes gibi ol" yaklaşımı, Yahudilere dindarlıklarından feragat etmeden modern yaşama katılma imkânı tanır (Gürkan, 2012, ss. 56-59).

Siyonizm, İsrail Devleti'nin Kuruluşu ve Arap-İsrail Savaşları

Siyon, başlangıçta Kudüs'ün (Yeruşalayim) bir kısmını ifade etmek için kullanılan bir isimken, zamanla Kudüs'ün bütünü, hatta vadedilmiş toprakların tamamını ifade etmek için kullanılan bir isme dönüşür (Besalel, 2001, ss. 610-611). Siyonizm de 19. yüzyılın sonlarında Theodor Herzl öncülüğünde sistemleştirilen ve dünyanın değişik coğrafyalarında dağınık hâlde bulunan Yahudilerin, vadedilmiş topraklarda, yani Filistin'de bir Yahudi devleti kurmasını hedefleyen bir akım olarak tanımlanabilir.

Roger Garaudy, Siyonizm'i dinî ve siyasal Siyonizm olmak üzere ikiye ayırır. Geleneksel Yahudileri dinî Siyonizm içinde değerlendirirken, Theodor Herzl'i ve bu bağlamda oluşan örgütlü yapıyı da siyasal Siyonizm çerçevesinde ele alır (Garaudy, 1983, ss. 17-21). Öte yandan Herzl, Hz. İsa'nın ikinci kez gelişini hızlandırmak amacıyla, Yahudilerin kutsal topraklarda toplanması düşüncesini teşvik eden Eski Ahit'in tercümelerinden beslenmekten geri durmaz (Rabkin, 2014, s. 11).



Theodor Herzl, Siyonizm'in kurucusu olarak kabul edilir. Viyanalı bir gazeteci olan Herzl, 1896'da Yahudi Devleti adlı eserini yayınlar. Eserin yayınlanmasına gerekçe olarak Dreyfus Davası gösterilir. Dreyfus Davası'nı gazeteci olarak takip eden ve bu olaydan etkilenen Herzl, Yahudilerin tarih boyunca dışlandığı düşüncesinden hareketle Yahudileri örgütlemeye koyulur. Bu amaçla Theodor Herzl'in öncülüğünde, İsviçre'nin Basel şehrinde, 29 Ağustos 1897'de Dünya Siyonist Kongresi toplanır. Toplantıda dünyanın farklı bölgelerinde dağılık hâlde bulunan Yahudilerin vadedilen topraklarda bir Yahudi devleti kurma düşüncesi karara bağlanır.

Herzl, Avrupalılar'ın desteği olmadan bir Yahudi devleti kurulmasının mümkün olmadığını farkındadır. Özellikle de müttefik olarak İngilizleri tercih etmesi, onun bu konudaki öngörüsünün bir delili olarak gösterilir. Nitekim Herzl, İngilizlere sunduğu teklifle onların sömürgeci ve Evanjelist hayallerini körüklemeyi başarır (Pappe, 2007, ss. 57-58).

Siyonizm'in ortaya çıktığı 19. yüzyılın sonunda Filistin'de 17-19 bin civarında Yahudi'nin yaşadığı tahmin edilmektedir. Buna mukabil Araplar, 1893'te ülke nüfusunun %95'ini oluştururlar (Mearshimer & Walt, 2017, s. 110). Ancak Yahudi göçleriyle birlikte, zamanla bu denge Yahudiler lehine değişecektir. Yahudiler, diasporadan vadedilmiş topraklara, periyodik şekilde göç ederler. Bu göçleri ifade etmek için "Aliyah" kavramı kullanılır. İbranice "yukarı çıkma" anlamına gelen Aliyah yakıştırması, Yahudilerin Hz. Musa dönemindeki çıkışından mülhem ortaya çıkar. 1880'li yıllardan II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Filistin'e beş büyük Yahudi göçü gerçekleşir. 1882-1903 yılları arasında, daha çok Rusya, Romanya ve Galiçya'dan gerçekleşen göçlerde 20-30 bin civarında Yahudi Filistin'e yerleşir. 1904-1914 arasında Rusya'dan gerçekleşen göçün miktarı 35-40 bin kişiyi bulur. 1919-1923 yılları arasında Rusya, Polonya ve Romanya'dan 35 bin; 1924-1931 arası Polonya'dan 88 bin; 1932-1938 arasında Nazizm'in etkisiyle Orta Avrupa'dan 215 bin Yahudi Filistin'e göçer (Karaman, 2009, s. 329).

Siyonistlerin tüm çabalarına rağmen Avrupa'daki Yahudiler, tercihlerini Filistin yerine Amerika'dan yana kullanırlar. 1880-1920 yılları arasında Avrupa'dan göçen Yahudilerin bir bölümü Filistin'e giderken, geri kalanın büyük bir bölümü Amerika'ya gider. Öyle ki İngilizler, Almanya'da Hitler iktidara gelmeden önce Yahudilere Filistin'e göç noktasında cömert bir kota sunmasına rağmen, Yahudiler bu kotayı doldurmakta zorlanmışlardır (Mearshimer & Walt, 2017, s. 110). Tüm bu yaşananlar sırasında Einstein, Weismann'ı kızdırsa da Siyonistleri fazlasıyla militan olmakla itham etmekten ve Arap komşularıyla barışması gerektiğini söylemekten geri durmayacaktır (Elon, 2005, s. 419). Öte yandan Filistinli Araplar, söz konusu Yahudi göçlerini uluslararası meşruiyet görünümü altında yapılmış bir tezgâh olarak algıladılar. O itibarla Filistinliler, Siyonist hareketle İngilizleri ayrı düşmanlar olarak değil, müttefik kuvvetler olarak görmeyi yeğlediler (Shlaim, 2018, ss. 45-46).

İngilizler, vadedilmiş topraklara dönüş noktasında, başından beri Yahudilere destek çıkarlar. Nitekim İngiliz Dışişleri Bakanı Arthur Balfour, bu kapsamda 2 Kasım 1917'de bir deklarasyon yayınlar. Balfour Deklarasyonu olarak da bilinen söz konusu girişimle, Yahudilerin Filistin topraklarında bir Yahudi devleti kurmalarının önü açılmış olur. Balfour'un Rothschild'e hitaben yazdığı mektupta, İngiliz hükûmetinin Yahudilerin Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasına olumlu baktığı ve bunun gerçekleşmesi için elindeki tüm imkânları kullanacağı bildirilir (Schneer, 2012, ss. 356).

İngilizlerin Yahudilere desteği, Orta Doğu'daki tüm denklemleri değiştirir. Osmanlıların Filistin'den çekilmesi ve 9 Aralık 1917'de İngiliz General Edmand Allenby'nin Kudüs'e girişi, kurulacak Yahudi devletinin habercisi olur. 1917-1920 yılları arasında İngilizlerin yönetiminde olan Filistin, 1920'de San Remo Konferansı'nda alınan kararla İngilizlerin yönetiminde bir mandaya dönüşür. Bu dönemde İngilizlerin sağladığı destekle artan Yahudi göçleri ve Filistinlilerin gün geçtikçe toprak kaybetmesi gerginliklere neden olur. 1929'da Ağlama Duvarı olayları ve 1936-1939 arasında Arap isyanları yaşanır.

Yahudiler, niyetlerini İngilizlerle yaptıkları yazışmalarda açık açık ifade etmekten çekinmezler. Dönemin önde gelen Yahudi yetkilileri, bu topraklarda iki halka yer olmadığını, Arapların burada yaşamaları hâlinde hedeflerine ulaşamayacaklarını beyan ederler (Schoenman, 1992, s. 34). Denilebilir ki, asırlarca diasporada yaşamak zorunda kalan Yahudiler, vadedilmiş topraklara göçünce Filistinlileri mağdur etmekten imtina etmezler. Topraklarından edilen bir halkın yerine, topraksız bir halk yerleştirilir.

Birleşmiş Milletler, 1947'de Filistin/Eretz İsrail bölgesinde bir Yahudi devleti ve bir Arap devleti kurulmasını oy çokluğuyla kabul eder. BM'nin paylaşım önerisini Araplar ısrarla reddederler (Sand, 2011, ss. 342-343). İngilizlerin, Filistin'deki mandanın 15 Mayıs 1948'de sona ereceğini BM'ye bildirmesiyle bölgede büyük bir kaos yaşanır. Yahudiler, kendilerine verilen bölgeleri ele geçirirken Filistinlileri de göçe zorlarlar.

Yahudi Millî Konseyi, 14 Mayıs 1948'de, İngiliz Manda Yönetimi'nin sona ermesinden birkaç saat önce, İsrail'in kuruluşunu deklare eder. ABD Başkanı Truman, Dışişleri Bakanlığının İsrail konusundaki ihtiyatlı politikasını devre dışı bırakarak, açıklamayı bizzat basın sekreteri marifetiyle gerçekleştirir. Böylelikle ABD, kuruluş deklarasyonundan on bir dakika sonra İsrail'i tanıdığını ilan eder. SSCB'nin de iki gün sonra İsrail'i tanıdığını ilan etmesiyle uluslararası meşruiyetin önündeki engeller büyük oranda aşılmış olur.

Filistinliler ise 14 Mayıs 1948 gününü ve onu takip eden 15 Mayıs 1948 günü başlayan olayları 'Nekbe Günü' yani 'Felaket Günü, Talihsizlik Günü' ilan ederler. İsrail'in kuruluşu, Araplar tarafından büyük bir tepkiyle karşılanır. İsrail'in bağımsızlığını ilan ettiği günün ertesinde, 15 Mayıs 1948'de Mısır, Ürdün, Suriye, Irak, Lübnan güçleri Fi-



listin bölgesine girer. Böylelikle 1948 Arap-İsrail Savaşı başlamış olur. Beş ülkeyle aynı anda savaşan İsrail, savaşın sonunda BM'nin kendisine teklif ettiği sınırların çok ötesine geçerek topraklarını genişletir.

İsrail'in 29 Ekim 1956'da Mısır'a saldırmasıyla, Süveyş Savaşı adıyla anılan Arap-İsrail savaşı patlak verir. İngiltere ve Fransa'nın inisiyatifi ve desteğiyle başlayan savaş, ABD'nin kontrolü ele almasıyla 7 Kasım 1956'da sona erer. 1967'de üçüncü kez Araplar ile İsraililer karşı karşıya gelirler. Altı Gün Savaşı olarak da anılan savaşta Araplar kendilerine çok güvenmelerine rağmen, İsrail Hava Kuvvetleri'nin baskınına maruz kalırlar. Birkaç saatlik baskında Mısır neredeyse bütün hava unsurlarını kaybeder (Armaoğlu, 1994, ss. 162-164, 249).

Arap-İsrail savaşları sırasında İsrail, topraklarını sürekli genişleterek kazançlı çıkar. Filistinliler ise sürekli toprak kaybeder. İsrail, 1967'de Suriye'den Golan Tepelerini ve Ürdün'den Doğu Kudüs'ü alarak hem toprağını hem nüfuzunu genişletir. İsrail'in Kudüs'ü tek tarafı olarak başkent ilan etmesi, uluslararası kamuoyundan gerekli desteği bulamaz. Araplar, 1967'de kaybettikleri toprakları yeniden almak umuduyla, 6 Ekim 1973'te harekete geçerler. Mısır ve Suriye orduları savaşın başında üstünlük elde etse de savaş İsrail lehine neticelenir. ABD ve SSCB'nin devreye girmesiyle anlaşmaya varılır. Böylelikle İsrail, askerî başarısını diplomatik başarıyla da perçinlemiş olur.

Savaşın barışla neticelenmesinde petrolün önemli bir etkisi olduğu söylenebilir. Arap-İsrail Savaşı sırasında, 17 Ekim 1973'ten itibaren, başını Suudi Arabistan'ın çektiği OPEC ülkelerinin İsrail işgaline karşı petrol üretimini kısıtlaması, dünya ekonomisini ve siyasetini etkiler. Suudi Arabistan'ın ABD'ye petrol ihracını tamamen durdurması, petrolün bir silah olarak kullanılabileceğini gösterir. Petrol ambargosu sırasında ABD'nin petrole bağımlılığının net olarak ortaya çıkması, ABD'yi Arap-İsrail çatışmasında barış arayışlarına zorlar (Cleveland, 2008, s. 419).

1981 ve 1982'de İsrail'in Lübnan'ı işgali, Araplar ile İsrail'i bir kez daha karşı karşıya getirir. 1982'de Hristiyan Falanjistler tarafından Lübnan'ın Sabra ve Şatilla kamplarında gerçekleştirilen katliama İsrail'in göz yumması, Arap-İsrail gerginliğini daha da tırmandırır. 1987'de Filistinliler tarafından başlatılan İntifada hareketiyse Arap-İsrail ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilir. Gazze'de başlayan direniş, Batı Şeria'ya da yayılarak, hayatın bütün alanlarında İsrail'e karşı bir boykota dönüşür. Öte yandan 6 Aralık 2017'de ABD Başkanı Donald Trump, ABD elçiliğinin Telaviv'den Kudüs'e taşınması kararını imzalar. Böylelikle ABD, İsrail'in Kudüs'ü tek tarafı olarak başkent ilan etme kararını desteklediğini deklare etmiş olur.

Yahudilerin diaspora tecrübesi sonrası vadedilen topraklara dönüşü, 1948'de İsrail Devleti'nin kuruluşuyla tamamlanmış olur. Yahudiler ütopyalarına kavuşurken binlerce yıldır bu toprakların halkı olan Filistinliler ise mağdur olur. Her üç dinin kut-

sallarının bulunduğu topraklar, bir arada yaşamının mekânı olmak yerine ayrışmanın sebebi olmaya devam eder.

Denilebilir ki İsrail, ütopyasını öteki olarak gördüğü Filistinlilerin ölümü üzerine inşa etmeye devam etmektedir. Bu sebeple barışla hatırlanması gereken topraklar, bugün ölümle anılmaktadır (Ballı, 2019, s. 275). İnsanlığın barışa ihtiyaç duyduğu topraklarda ütopyaların distopyalara davetiye çıkaracağı muhakkaktır. O itibarla dinlerin, dillerin ve renklerin bir arada yaşayabildiği bir coğrafya, insanlığın özlemini duyduğu bir barışa kapı aralayacaktır.

Sonuç

Yahudi kutsal kitabı Tanah bilinmeden, Yahudi tarihinin ve kimliğinin anlaşılması güçtür. Zira Yahudiler, genellikle dünü ve bugünü Tanah üzerinden yorumlamayı tercih ederler. Kutsal üzerinden inşa edilen dilin de kendisine mahsus bir dünyasının olması kaçınılmazdır. Yahudi tarihi, bir yönüyle göç tarihidir. Tanah, bu tarihi ilk Yahudi ve ilk peygamber olarak kabul ettiği Hz. İbrahim'in Ur'dan Harran'a gerçekleşen yolculuğuyla başlatır. Yahudilere göre Hz. İbrahim, Tanrı'nın "Leh Leha" (Git) emri çerçevesinde Harran'dan vadedilmiş topraklara, yani Kenan'a doğru ilerler. Bu yolculuğun amacı, ilahi vaadin gerçekleşmesidir. Zira Tanrı, Hz. İbrahim'e ve çocuklarına söz vermiştir. Ahdine uymaları hâlinde soylarının gökyüzündeki yıldızlar kadar zengin olacağını ve kendilerine Mısır Irmağı'ndan Fırat'a kadar olan toprakları vereceğini bildirir.

Söz konusu vaat şarta bağlanmıştır. Vaadin muhatabı olan Yahudiler, zamanla ilahi mesajın ruhuna aykırı bir şekilde hareket ederler. Hz. İbrahim'in çocukları arasında bir ayrıma giderler. Onlara göre Hz. İsmail, bir cariye'nin yani köle kadının çocuğudur. Oysa Hz. İshak, özgür kadının çocuğudur. Böylelikle Yahudiler, Hz. Hacer ve Hz. Sare kıyasından bir soyluluk çıkarımında bulunurlar. Yahudiler, kurban hadisesinde de benzer bir kıyasa giderler. Kurban edilmek istenen kimsenin Hz. İsmail değil, Hz. İshak olduğunu vurgularlar. Bunu da kutsal kitapları Tanah'a dayandıran Yahudiler, Hz. İshak'ın şahsında bedel ödediklerini iddia ederler. Hz. İshak'ın Kenan halkından bir kadınla evlenmek yerine, atalarının bulunduğu beldeden yani Harran'dan bir akrabasıyla evlenmesini de aynı kandan gelme ilkesinin yeni yurda tercih edildiği şeklinde yorumlamak mümkündür. Söz konusu tercihin Hz. Yakup tarafından devam ettirilmesini de bu minval üzere okumak gerekir.

Yahudilerin vadedilen topraklarda hak sahibi olmalarını Tanrı'nın Tanah'ta geçen vaadine bağlaması, iddianın dinî boyutunu oluşturur. Hz. İbrahim'in vefat eden eşi Sare'yi gömmek amacıyla Makpela Mağarası'nı satın alması, iddianın hukuki boyutunu oluşturur. Hz. İbrahim'in satın aldığı mağarada üç peygamberin yani Hz. İbrahim, Hz. İshak ve Hz. Yakup'un eşleriyle beraber metfun olması, iddianın tarihi boyutunu oluşturur.



Unutulmamalıdır ki kutsal metinler bir çeşit ahittir. Yahudilerin, Hz. İbrahim'in şahsında oluşturmaya çalıştığı Tanah referanslı iddialarına Kur'an-ı Kerim, Hz. İbrahim'in Yahudi ve Hristiyan olmadığını ifade ederek karşılık verir. Kur'an-ı Kerim, Hz. İbrahim'i tevhidi anlayışın bir sembolü olarak görür ve Hz. Âdem'den itibaren gönderilen dini İslam, ona inananları da Müslüman olarak adlandırır. Bu sebeple Hz. İbrahim'in şahsında gerçekleşen vaat; ahitlerine sadık, tevhit ehline yapılmış bir vaat olarak tevarüs eder.

Dört yüz yılı aşkın bir süre Mısır'da yaşayan İsrailoğulları, Hz. Musa döneminde kölelikten özgürlüğe doğru yol alır. Tarihte 'Çıkış' olarak anılan bu olay, Yahudiler tarafından kutsal ve özgür bir yürüyüş olarak kabul edilir. Zira Tanrı, bu sırada İsrailoğulları'nı Tevrat'la şereflendirir. Ahitlerine sadık kalmadıkları için kırk yıl çölde cezalandırılan İsrailoğulları, Hz. Musa'nın öncülüğünde, vadedilen toprakların sınırlarına ulaşırlar. Hz. Davut döneminde Kudüs'ün başkent olması, Hz. Süleyman döneminde de Süleyman Mabedi'nin inşa edilmesiyle Yahudiler, siyasi ve dinî birliklerini tamamlamış olurlar. Hz. Süleyman'dan sonra Yahudiler arasında birlik bozulur. Siyasi ve dinî çözüme yaşanır. Asurluların İsrail Krallığı'nı, ardından Babililerin Yahuda Krallığı'nı yıkması ve Süleyman Mabedi'ni yerle bir etmesi, sonrasında Romalıların Kutsal Mabed'i harap etmesiyle Yahudiler, dünyanın farklı bölgelerinde yaşamak zorunda kalırlar. Yahudiler bu durumu Tanrı'nın bir cezası olarak değerlendirirler.

Diaspora tecrübesi göstermiştir ki Yahudiler, Hristiyan coğrafyasına nazaran İslam coğrafyasında daha rahat bir ortamda yaşamışlardır. Müslümanların zimmi hukuk çerçevesinde Yahudilere sağladığı kolaylıklar, onların İslam toplumunda ticari, ilmî, bürokratik anlamda önemli noktalara gelmesine imkân tanımıştır. Kaldı ki İslam toplumu da Yahudilerin bu birikiminden istifade etmiştir. Oysa aynı dönemde Avrupa'da yaşayan Yahudiler dışlanmayla, sürgünle hatta ölümle muhatap olmuşlardır. İlk çağlardan itibaren Avrupa'ya yerleşen Yahudiler, teolojik tartışmaların muhatabı olmuş; bu durum sosyal anlamda varlıklarının, hukuki anlamda statülerinin, ekonomik anlamda geleceklerinin tehlikeye düşmesine neden olmuştur. Artan baskılar nedeniyle Avrupa'nın farklı bölgelerinde yaşamak zorunda kalan Yahudiler, modern zamanlarda bazı kazanımlar elde etmişlerse de bu durum antisemitik uygulamaların muhatabı olmalarına engel olamamıştır.

19. yüzyılın sonlarından itibaren, Theodor Herzl'in liderliğindeki Siyonist hareket öncülüğünde Yahudi ütopyası pratiğe geçirilmiştir. Bu kapsamda dünyanın farklı bölgelerindeki Yahudilerin Filistin bölgesine göçü organize edilerek, bir devletin var olmasının temel unsurlarından olan toplum ögesi tamamlanmaya çalışılmıştır. Toprağı olmayan bir toplum toprak sahibi kılınırken, binlerce yılın kadim toplumu olan Filistinliler topraklarından edilmiştir. Uluslararası güçlerin desteği sonrası, 1948'de İsrail Devleti'nin kurulmasıyla, bir devletin var olmasının temel unsurları olan halk,

toprak ve iktidar sacayağı tamamlanmış olur. Böylelikle yüzlerce yıllık Yahudi ütopyası da gerçekleşmiş olur. Nüfusu ve nüfuzu artan Yahudiler, günün muktediri olma vasfını elde ettikçe, Filistinliler ile bir arada yaşama yerine Tanah temelli ütopyalarını hayata geçirmeye çalışmışlardır. Diasporada yaşamış, dışlanmış ve göçe zorlanmış bir halkın, muktedir olduktan sonra benzer bir uygulamanın öznesi olması, kutsal kitapların ruhu ve mesajıyla çelişen bir durumdur. Bu durum, jeopolitik konjonktüre bağlı dünyevi bir çerçevenin varlığına da delalettir.

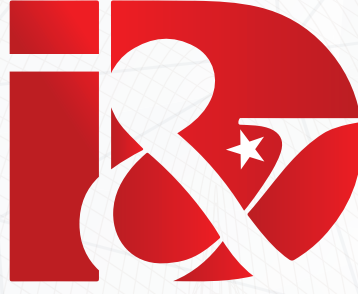
1948'den günümüze devam eden Arap-İsrail Savaşlarında, İsrail sürekli topraklarını genişletirken, Filistinliler de topraklarını kaybetmişlerdir. Fiili durumu diploma- siyle meşrulaştıran İsrail, kutsal mekânlara da tek başına sahip olmanın çabası içine girişmiştir. İsrail'in Tanah referanslı işgali meşrulaştırma çabası kabul edilemez bir durumdur. Nitekim İsrail'in Kudüs'ü bölünmez başkent olarak ilan etmesi ve bunu uluslararası toplum nezdinde meşrulaştırma çabası, barışa fazlasıyla ihtiyaç duyan bir coğrafyanın, üstesinden gelmesi gereken bir problem olarak mevcudiyetini devam ettirmektedir. Unutulmamalıdır ki Orta Doğu gibi kırılğan bir coğrafyada hayata geçirilmeye çalışılan ütopyalar, yeni felaketlere davetiye çıkaracaktır. Evanjelik öğretiler ile Yahudi ütopyasının eskatolojik hikâyeler çerçevesinde şekillendirmeye çalıştığı paradigma, süreci içinden çıkılmaz hâle getirecektir. Her üç dinin kutsal- larının bulunduğu bir coğrafyada, söz konusu hassasiyetlerin gözetilerek sürecin yürütülmesi elzemdir. Toprağından edilen kadim bir toplum yerine, topraksız bir halkın ikame edildiği fiili durum, barışın önündeki en büyük engeldir. Uluslararası toplumun vicdanının kanadığı, kutsal mekânların hassasiyetinin gözetilmediği, Fi- listin halkının temel haklarının elinden alındığı ve devletleşme sürecinin akamete uğratıldığı söz konusu fiili durumun, barış eksenli ve adil bir perspektifle çözüme kavuşturulması zaruridir. Kudüs özelinde muhafaza edilmesi muhtemel çok dinli ve çok kültürlü bir barış şehri, "Darüsselâm" olarak anılan beldeyi asli kimliğine kavuş- turacaktır. Dinlerin, dillerin ve renklerin doğuşuna ev sahipliği yapan bu coğrafyanın barıştan başka bir alternatifinin olmadığı muhakkaktır.



Kaynakça

- Armaoğlu, F. (1994). *Filistin meselesi ve Arap-İsrail savaşları*. 3. baskı, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Attias, J. C. & Benbassa E. (2012). *Paylaşılamayan kutsal topraklar ve İsrail*. (N. Önel, Çev.). 3. baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ballı, A. (2019). *Arzın arşa en yakın olduğu şehir Kudüs*. İstanbul: Çıra Yayınları.
- Ballı, A. (2020). *Yitik bir medeniyet Endülüs*. İstanbul: Çıra Yayınları.
- Batuk, C. & Mert R. (2017). Çatışan kutsalların ortasındaki şehir: Kudüs. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 17(2), 129-149.
- Besalel, Y. (2001). *Yahudilik ansiklopedisi 3 cilt*. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş.
- Brenner, M. (2011). *Kısa Yahudi tarihi*. (S. Altınçekiç, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Cleveland, W. L. (2008). *Modern Ortadoğu tarihi*. (M.Harmancı, Çev.). 3. baskı, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Cohn-Sherbok, D. & Cohn-Sherbok, L. (2010). *Yahudiliğin kısa tarihi*. (B. Baş, Çev.). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Durant, W. & Lambelin, R. (2013). *Yahudi tarihi ve siyonist liderlerin protokolleri*. (S. S. Karaman, Çev.). 3. baskı, İstanbul: İnkılâb yayınları.
- Elon, A. (2005). *Çöküşe tırmanış Alman Yahudilerinin öyküsü*. (D. Altaras, Çev.). İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş.
- Garaudy, R. (1983). *Siyonizm dosyası*. (N. Uzel, Çev.). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Goitein, S. D. (2004). *Yahudiler ve Araplar*. (N. Arslantaş & E. B. Sağlam, Çev.). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Goldhill, S. (2011). *Kudüs tapınağı*. (İ. Şener, Çev.). İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- Graves, R. & Patai, R. (2009). *İbrani mitleri tekvin-yaratılış kitabı*. (U. Akpur, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Groepler, E. (1999). *İslam ve Osmanlı dünyasında Yahudiler*. (S. Kaya, Çev.). İstanbul: Belge Yayınları.
- Gürkan, S. L. (2012). *Yahudilik*. 4. baskı, İstanbul: İSAM Yayınları.
- Gürkan, S. L. (2016). *İbrânîler*. 2. baskı, TDV *İslam Ansiklopedisi*, Ek 1, 625-627.
- Gürsan, T. (2011). *Dünyanın gizli tarihi 1*. 2. baskı, İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Johnson, P. (2001). *Yahudi tarihi*. (F. Orman, Çev.). İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Karaman, M. L. (2009). Siyonizm. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 37, 329-335.

- Kur'an-ı Kerim. (2009). *Kur'an-ı Kerim ve yüce meali*. (S. Ateş, Çev.) İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat.
- Lewis, B. (1996). *İslam dünyasında Yahudiler*. (B. S. Şener, Çev.) İstanbul: İmge Kitabevi.
- Mearshimer, J. J. & Walt, S. M. (2017). *İsrail lobisi ve Amerikan dış politikası*. (H. Kösebalaban, Çev.). 2. baskı, İstanbul: Küre Yayınları.
- Nânâ, M. (2008). *Yahudi tarihi*. (D. Ahsen Batur, Çev.) İstanbul: Selenge Yayınları.
- Pappe, I. (2007). *Modern Filistin tarihi*. (N. Plümer, Çev.) Ankara: Phonenix Yayınları.
- Rabkin, Y. M. (2014). *Yahudilerin siyonizm karşıtlığı*. (Ş. Tokel, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Schneer, J. (2012). *Balfour deklarasyonu*. (A. C. Akkoyunlu, Çev.) İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Schoenman, R. (1992). *Siyonizmin gizli tarihi*. (A. Pesen, Çev.) İstanbul: Kardelen Yayınları.
- Shlaim, A. (2018). *Filistin'i bölüşmek*. (M. Tütüncü, Çev.). 2. baskı, İstanbul: Küre Yayınları.
- Tevrat (Tanah). (2015). Ankara: Andaç Yayınları.
- Watt, W. M. (2000). *Geçmişten günümüze Müslüman-Hristiyan diyalogu*. (F. Aydın, Çev.) İstanbul: Birey Yayıncılık, 2000.



İLETİŞİM ve DİPLOMASİ
Communication and Diplomacy

